

Het wapenboek van de Haagse schilder Willem Flessiers uit 1652 (Gepubliceerd in *De Nederlandsche Leeuw* 124 (2007), p. 166-167)

Van de Haagse schilder Willem Flessiers is nauwelijks werk bekend. Met de vermelding van een 1642 gedateerd schilderij uit zijn Engelse periode moeten we het grotendeels doen. Des te opmerkelijk is de aanwezigheid van een wapenboek van zijn hand in het archief van de Hoge Raad van Adel, dat goed door hemzelf is gedocumenteerd.

Willem Flessiers was één van de kunstzinnige zonen van de uit Vlaanderen afkomstige schilder en lijstenmaker Balthasar Flessiers uit zijn tweede huwelijk met Barbara Jorisdr. van der Bel.

Waarschijnlijk is hij in Den Haag geboren, waar zijn vader zich vanuit Middelburg aan het einde van de zestiende eeuw vestigde als boek- en kunstverkoper op het Binnenhof, later met een eigen huis aan het Zuideinde. Zijn zusters Janneke en Judith waren respectievelijk met de kunstschilders Jan Porcellis en Hendrick d'Antonissen getrouwd. Tegelijkertijd met zijn broer Tobias werkte hij in Engeland, maar sloot in 1649 een (tweede) huwelijk in Den Haag met Isabella Hocque en wordt daar nog vermeld in 1659.¹ In deze periode is het wapenboek vervaardigd, dat '1652' is gedateerd. Hoewel hij aan het einde van zijn leven nog in Amsterdam gewoond zou hebben, is hij te Leiden begraven op 16 februari 1670.²

Het wapenboek, dat 230 genummerde bladzijden telt, draagt op de titelpagina de naam '*HERAVLT van wapen van verscheiden provenseijn als Holland, Zeeland, Braband, Geldern en het Sticht en meer anderen plasen*', omlijst met bijwerk waarboven een koord met blanco wapenschildjes hangt.³ Een tiental ongenummerde bladzijden verder is het wapen van het geslacht Flessiers getekend, met daaronder de naam van de kunstenaar '*Will. Flessiers Fect.*'.

Afb.1.

Dit familiewapen kan als volgt worden omschreven: in blauw een gouden pijl, geplaatst als schuinbalk; een schuin rechts geplaatste helm, goud gevoerd; wrong en dekkleden: blauw en goud; helmteken: tussen een blauwe en gouden vlucht een uitkomende naar rechts gewende negerfiguur met een blauw en goud gevlochten lint om het hoofd en in de opgeheven rechterhand de pijl uit het schild.⁴ Eerst achterin het boek, op een ongenummerde pagina na bladzijde 230, maar vóór de uitgebreide contemporaine namenindex, staat de datering als onderdeel van een vanitascompositie. In heraldische vorm is een gele spade (als schild) getekend, waarop in kapitaalletters de spreuk '*MORS VLTI= / MA LINEA / RERUM*' [vrij vertaald: de dood is het einde van de aardse beslommingen] met daaronder het jaartal '1652' is vermeld. De spade wordt tussen de tanden van een doodshoofd (als helm) schuin opgehouden en door een witte gedrapeerde doek (als ware het dekkleden) omgeven. Op het doodshoofd staat tussen een vlucht een zandloper (als helmteken), waarop een armatuur met twee

belletjes. Volgens de literatuur was dit het devies van Albrecht van Brandenburg, aartsbisschop van Mainz (1514), van wie het kan zijn overgenomen.⁵

Afb.2.

De hiërarchische opzet van het wapenboek is conform die van eigentijdse wapenboeken, namelijk beginnende met de wapens van de keizer, de koningen, bisschoppen, prinses, hertogen, markiezen en graven van West-Europa, en eindigende met de adel van de lage landen. Het wordt de kijker makkelijk gemaakt omdat de familienaam er altijd boven staat vermeld, soms door latere heraldici gecorrigeerd. Op elke bladzijde staan steeds zes wapenschilden getekend, hetgeen het totaal op 1380 stuks brengt, ware het niet dat hij zich bij de nummering van de bladzijden heeft verteld, want pagina twaalf blijkt te ontbreken. De keerzijde van bladzijde elf is dertien, waarna de rechterbladzijde tot het einde toe een even getal heeft gekregen. Het totale aantal moet dan met zes worden verminderd, maar op de ongenummerde bladzijde 230 verso staan nog drie niet ingekleurde wapens, die er weer bij opgeteld kunnen worden.

Het bijzondere van het wapenboek is dat vanaf bladzijde 44, wanneer de gelegenheid zich voordoet, opeens een thematische aanpak de overhand krijgt. Daar staan dan om te beginnen zeventien verschillende wapenschilden met twee beurtelings gekanteelde dwarsbalken op een rij, gevolgd door die met drie wassenaars, drie bollen (bellen), raderen (1 of meer, met schilddelingen).

Afb.3.

Op de bladzijden 47-69 houdt het weer op om bij bladzijde 70 te worden voortgezet met de achtpuntige ster in allerlei variaties. Vervolgens eerst weer de bladzijden 86-88 met twee afgewende zalmen; 102 en 104 met drie andrieskruisjes; 107 (drie stuks), 108 (een enkele), 109-113 en 114 (een enkele) met (paal)vair; en 117-119 met leeuwen. Ook in het vervolg zijn nog vergelijkbare wapens naast elkaar geplaatst, maar niet meer op meerdere bladzijden. De aanpak is niet nieuw, want ook zijn tijdgenoot Joris Sijen heeft één van zijn bewaard gebleven bandjes op soortgelijke wijze ingedeeld. Hij werkte systematischer en lijkt met zijn concept een handboekje voor heraldiek te hebben willen samenstellen.⁶

Hoewel Flessiers zijn wapenschilden bijna allemaal heeft ingekleurd, heeft hij vaak met behulp van letters in de velden en soms ook op de wapenfiguren de heraldische kleuren aangegeven. De verklaring van de letters wordt vermeld tegenover het titelblad: *'De Letter die in dyt boek in elke waepen staet is te bedingen de kolluren: voor de o. is goudt, voor de a. is silver, voor de b. is blau[w], voor de g. is root, voor de s. is swart, voor de v. is groen, voor de p. is proper'*.

Het boek is ontsloten door maar liefst 37 ongenummerde bladzijden met familienamen over twee kolommen per bladzijde. Het handschrift in het boek lijkt, op een enkele annotatie na, van dezelfde hand te zijn.

Het ingebonden handschrift is blijkens het ingeplakte ex libriswapentje (lithografie door P. Schmitz, Maastricht), aangebracht op het negentiende-eeuwse voorste schutblad, afkomstig van de geziene genealoog en heraldicus jonkheer Willem Frederik George Lodewijk van der Dussen (1816-1878), laatstelijk luitenant-kolonel der infanterie.⁷ Uit zijn bezit is niet alleen het familiearchief Van der Dussen aan de Hoge Raad van Adel toegefallen, maar ook zijn genealogisch-heraldische collectie. Toen het adellijke geslacht Van der Dussen in 1909 met zijn kinderloze zoon uitstierf, werden beide fondsen door de erfgenamen aan het Rijk overgedragen, waarna onder verschillende archiefdiensten opsplitsing plaatsvond. Uiteindelijk zijn toch de meeste stukken bij de Raad terecht gekomen. Het archief en de collectie zijn afzonderlijk in stand gebleven, maar toen 'voorlopig' in de handschriftencollectie 'paars' geplaatst. De collectie Van der Dussen is door een kaartsysteem op de 485 familienamen toegankelijk gemaakt, terwijl de inventarisatie van het familiearchief in 1992 met een publicatie werd afgerond.⁸

Overste Van der Dussen is vooral bekend door zijn driedelige publicatie met genealogische kwartierstaten van Nederlandse geslachten.⁹ Het materiaal, dat aan deze uitgave ten grondslag ligt, de drukproeven en een veelvoud van de gelithografeerde wapentjes zijn volgens een door hem opgezet systeem bewaard gebleven.¹⁰ Het lijkt erop dat hij deze wapentjes aan liefhebbers beschikbaar stelde. Zijn documentaire inslag resulteerde in enkele plakboeken met verzamelde wapentekeningen uit voorgaande eeuwen, die soms zeldzame exemplaren bevatten.¹¹ Afgaande op de oude nummering van de handschriftencollectie 'paars' kan de conclusie worden getrokken dat ook werken van Atteveld, Butkens en Sijen via het legaat Van der Dussen een eeuw geleden in de collectie van de Hoge Raad van Adel moeten zijn beland.¹²

MR. E.J. WOLLESWINKEL

Afb. 1. Familiewapen Flessiers met signatuur (fol. X)

Afb. 2. Devies en datering (fol. 258)

Afb. 3. Voorbeeld van de thematische opzet (fol. 87-88)

¹ Edwin Buijsen (e.a.), *Haagse schilders in de Gouden Eeuw*, Den Haag/Zwolle 1998, p. 304-305. U. Thieme/F. Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, dl. 12 (Leipzig 1916), p. 92.

² Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, Den Haag (www.rkd.nl/database/artists).

³ Hoge Raad van Adel (HRvA), Den Haag, hs. coll. 'paars', nr. 122 (papier, 15 x 19,5 cm., perkamenten band).

⁴ Dit zogenaamde sprekende wapen (flèche = pijl) wordt niet vermeld in: J.B. Rietstap, *Armorial Général*, 2 dln., Gouda 1884-1887. Volgens het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* 3 (Den Haag 1916) is een flessier (verouderd woord) een drankenverkoper, d.w.z. van sterke drank uit de fles.

⁵ A. Chassant & Henri Tausin, *Dictionnaire des devises historiques et héraldiques*, Parijs 1878, p. 200.

⁶ Vergelijk mijn bespreking in *De Ned. Leeuw* 122 (2005), k. 173-183 (HRvA, hs. 'paars', nr. 585).

⁷ Nederland's Adelsboek 82 (1992), p. 119.

⁸ J.C. Kort, De archieven van de familie Van der Dussen 1517-1905. HRvA, inv.reeks 5, 's-Gravenhage 1992.

⁹ W.F.G.L. van der Dussen en M.P. Smitsaert (red.), Genealogische kwartierstaten van Nederlandsche geslachten, 's-Gravenhage 1868-1874.

¹⁰ HRvA, hs. 'paars', nrs. 104, 109-111.

¹¹ Ibidem, nrs. 103 en 112.

¹² J.C. Kort, t.a.p., inleiding, p. XXI (archief en collectie Van der Dussen besloegen destijds 124 'paarse nummers').